

ŠKOLA U SLUŽBI INTEGRALNOG ODGOJA UČENIKA

LUCILA ZOVAK

Biskupijski katehetski ured
Strossmayerov trg 4
31400 Đakovo

Primljeno: 23. 2. 2004.
Izvorni znanstveni rad
UDK 371.2

Sažetak

Članak se bavi odgojnom dimenzijom škole. Potreba za nadilaženjem školske formacije svedene samo na obrazovanje proizlazi iz analize školskih reformi u vrijeme komunizma.

U drugom dijelu se ističe da škola ne smije biti u funkciji ideološkog aparata, nego mora formirati izvan i iznad svake ideologije. Odgojni ideal joj mora biti čovjek, moralna i zrela osobnost, u svim dimenzijama svoje čovječnosti.

U trećem su dijelu predstavljene dvije različite interpretacije laičnosti škole: marksistička laicizacija škole te laičnost škole u demokratskom smislu. Marksistička laicizacija škole ima za posljedicu kriva tumačenja koja se u nas još mogu čuti: stoga se nastoji dati ispravno tumačenje laičnosti škole.

Cjelokupno promišljanje uloge i zadaća škole dovodi do zaključnog dijela u kojemu je moguće konstatirati da se i doprinos vjerskog odgoja odnosi upravo na formaciju osobnosti. Temeljna briga vjerskoga odgoja nije u opiranju ideologijama, nego u ulasku u dijalog s čovjekom, prihvaćajući i pomažući mu riješiti temeljna pitanja koja se odnose na smisao njegova života.

Ključne riječi: odgoj, obrazovanje, vrijednosti, ideologija, vjeronauk

0. UVOD

Na početku devedesetih godina prošloga stoljeća, uz mnoge reforme koje su se događale u našem društvu, bila je najavljivana i pripremana radikalna reforma hrvatskoga školstva. Promišljanja hrvatskih pedagoških stručnjaka dovela su do izrade temeljnih odrednica i smjernica te reforme. Složenost zahvata zasigurno je usporila korak reforme, ali čini se da razlog sporosti nije samo u složenosti.

Nakon trinaest godina demokratskih promjena možemo konstatirati da su kroz to vrijeme obrazovnu politiku vodile i ostvarivale ministarske ekipe koje su se vrlo često

mijenjale (čak šest ministarskih ekipa, s različitim duljinom mandata). Svaka od njih najavljivala je svoju koncepciju promjena i reforme školstva. No ni jedna od najavljenih nije praktično i oživotvorena.

Umjesto radikalnih reformi ministarstvo je nekoliko puta mijenjalo ime. Tako je u posljednje vrijeme hrvatski odgojno-obrazovni sustav ušao u novu fazu te se dosadašnje Ministarstvo prosvjete i športa pojavljuje pod nazivom Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. U nadi da ime ministarstva ne predodređuje i njegove temeljne opcije, tj. da se odgojno-obrazovni sustav ne svodi isključivo na *obrazovanje*, željeli bismo u ovome promišljanju, a osla-

njajući se na studije hrvatskih pedagoga, istaknuti i temeljne odrednice od kojih se škola ne smije udaljiti ukoliko ne želi i sama postati institucija koja doprinosi dehumanizaciji čovjeka i društva u kojemu živimo.

Još je jedan razlog koji u uvodu ističemo i koji iziskuje ovakva promišljanja.

Dok usmjerenja i prijedlozi pedagoga nailaze na zastoje i otpore, događa se da pojedina društva i ministarstva, koja sa školstvom i nemaju neki zajednički nazivnik, uspijevaju (ili se tako samo čini) nametnuti školskome sustavu svoje ideje i programe.

Evocirajući neke od temeljnih zadataka reforme školstva ističemo da su krucijalne točke te reforme odgojna dimenzija škole ili »vraćanje škole školi«, te promjena i kvalitetnija formacija nastavnoga kadra. I upravo na ovim dvama područjima događaju se u nas katastrofalne greške. Primjera radi izdvojimo tek sljedeće: društvo *Joga u svakodnevnom životu* gotovo je uspjelo kao najvažnije u formaciji nastavnika progurati svoj program, a umjesto inzistiranja na odgojnoj dimenziji škole, Ministarstvo zdravstva čini se uspijeva progurati »Program edukacije vršnjaka u prevenciji HIV/AIDS-a za adolescente – MEMOAIDS«, gdje se pod izlikom zaštite adolescenata od AIDS-a zapravo uvježbava tehnika korištenja preventivnih sredstava, a zanemaruje se osobnost učenika i odgojna dimenzija škole.

A kada Katolička crkva, zasigurno najzaslužnija institucija na odgojnome području u povijesti hrvatskoga školstva, upozorava na ovakve kardinalne greške, u medijima se uglavnom čuju glasovi da Crkva nema pravo glasa na ovome području jer da se ona nema što miješati u politiku, odgoj...

Započnimo stoga ovo promišljanje s nekoliko pitanja: koliko je hrvatsko društvo postalo svjesno da je ono najznačajnije što se može pružiti novim generacijama,

upravo solidna formacija? Koliko je naše društvo svjesno da je nasuprot mnogobrojnim izazovima budućnosti, upravo odgoj pobjednička karta, nezamjenjiva na putu prema idealima kao što su sloboda, mir i društvena pravda? Prepoznaje li hrvatsko društvo nezamjenjivu ulogu odgoja u trajnom rastu pojedinca i društva, ne kao utopističko sredstvo, nego kao jedan od puteva u službi harmoničnijeg i autentičnijeg ljudskoga razvoja?

Svjesni smo da je jedna od komponenti školskoga odgojnog projekta upravo njezin strukturalni aspekt i držimo nužnom reformu školskoga sustava također s ovoga aspekta, osobito u društvu koje se oslobodilo vladavine komunističke ideologije, koja je školski sustav učinila jednim od svojih podsustava u službi nametanja te ideologije mladim generacijama.¹ Unatoč tome, ovdje se želimo koncentrirati na sljedeće pitanje: kako moderna škola, koja se definira kao laička, pluralistička, demokratska i »neutralna« u odnosu na ideologije, odnosno kako školstvo koje je odabralo hrvatsko društvo može ne samo obrazovati nego i odgajati u smislu poučavanja, prihvaćajući koncept osobe kao cilja svoga djelovanja. Mišljenja smo da su kvalitativne obnove puno važnije od strukturalnih. Dok se strukturalna obnova može dogodati bez većih teškoća tamo gdje je provedena kvalitativna promjena, teško je očekivati da će ova prva sama uspjati podići kvalitetu.²

Smatramo osim toga da su nastojanja koja su usmjerena ka izgradnji demokrat-

¹ Usp. A. ZOVAK, *La progressiva elaborazione dell'insegnamento della religione cattolica nell'attuale scuola croata. Tesi dottorale*, UPS, Roma 2000, str. 34-36.

² Usp. G. MALIZIA – C. NANNI, *Il mosaico delle riforme. Luci ed ombre di un disegno*, u: »Orientamenti Pedagogici« 45(1998)5, str. 777. Može se vidjeti također: C. NANNI, *L'educazione tra crisi e ricerca di senso*, LAS, Roma 1990, str. 17.

škoga društva, gdje se ostvaruje zajedničko dobro, također, i to prije svega, odgojnoga karaktera. U ovome kontekstu zadatak je škole da doprinese razvoju sposobnosti učenika u poznavanju samih sebe, okoline u kojoj žive te kulturnih i društveno-ekonomskih promjena, s ciljem da im se pomogne da postanu protagonisti stvaranja osobnoga projekta za život koji će im omogućiti da sudjeluju u studiju te u obiteljskom i društvenom životu na aktivan i odgovoran način.³

1. PONOVO VREDNOVANJE ODGOJNE DIMENZIJE

Iako je teško točno definirati što to hrvatska škola kroz sve ove godine najavljenih reformi i pokušaja želi realizirati, ipak se može konstatirati da je, govoreći o europskoj opciji hrvatskoga školstva, nužno krenuti u smjeru zajedničkoga cilja na koji ukazuju pedagozi. Zadaća škole prije svega je u unapređivanju etičko-antropološke dimenzije kulture. To znači da škola ne treba samo osigurati učeniku znanje, nego da je i kulturološki usmjerena promicanju i usvajanju jasnih ideja i ponašanja.⁴

Analizirajući, kroz prijedloge i projekte⁵, ciljeve koje hrvatska škola želi postići, očito je da ona želi postati mjesto odgoja i obrazovanja gdje se pomoću učenja mogu usvojiti znanja i razvoj kritičke svijesti. Škola je pozvana da postane mjesto dijaloga, istraživanja i društvenoga iskustva, utemeljena na demokratskim vrijednostima i usmjerena razvoju osobe u svim njezinim dimenzijama.⁶ U temelju ove opcije nalazi se upravo kriza prouzročena komunističkim sistemom školstva koji je doveo do općeg zamagljenja kulture; do krize koja iziskuje pedagoški jake i smislene prijedloge.

1.1. Nadilaženje školske formacije svedene samo na obrazovanje

Analizirajući »razvoj« socijalističkoga društva i njegovih reformi školstva, uočava se reduciranje osobe na funkciju proiz-

³ Usp. G. MALIZIA – C. NANNI, *Il mosaico delle riforme...*, str. 788.

⁴ Premda su mnogi ciljevi tek prijedlog za reformu školstva, ipak postoje neki određeni ciljevi u hrvatskoj školi koje se kroz školski odgoj želi postići: »Jedna od značajki školstva u prvim godinama neovisnosti Hrvatske je u težnji za kulturnom obnovom. Hrvatska je kultura, i pristup njoj, bila otuđivana dugi niz godina [...]. Sada je došlo vrijeme da se hrvatskom puku otvore vrata bogatoj riznici hrvatske kulture. Stvorene su pretpostavke da se ona dalje razvija. To implicira i uključivanje u civilizacijski svijet Zapadne Europe, pa i kršćanstvo.« S. ANTIĆ (ur.), *Školstvo u svijetu. Komparativna analiza hrvatskog i evropskog (svjetskog) školstva*, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb 1993, str. 278.

⁵ *Prijedlozi novog školskog sustava Republike Hrvatske*, u: »Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske«, Zagreb, 26. svibnja 1992; FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU. PEDAGOGIJSKE ZNANOSTI. INSTITUT ZA PEDAGOGIJSKA ISTRAŽIVANJA, *Prijedlog sustava odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj*, u: »Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske«, Zagreb, 26. svibnja 1992, 11-15; REPUBLIKA HRVATSKA. MINISTARSTVO PROSVJETE, KULTURE I ŠPORTA, »Nova hrvatska škola«. *Opća koncepcija odgoja u Republici Hrvatskoj*, Zagreb 1993; REPUBLIKA HRVATSKA. MINISTARSTVO PROSVJETE I ŠPORTA, *Dokumenti za raspravu. Radni materijal*, u: »Školske novine« 4(1998), poseban prilog; V. STRUGAR (glavni urednik), *Koncepcija promjena odgojno-obrazovnog sustava u Republici Hrvatskoj*, Ministarstvo prosvjete i sporta, Zagreb 2002.

⁶ Usp. S. ANTIĆ, *Perspektive razvoja obrazovanja*, Zavod za unapređivanje odgoja i obrazovanja Hrvatske, Zagreb 1990, str. 46-47; S. JAKOPOVIĆ, *Osnovno i obvezno obrazovanje u svijetu*, u: ANTIĆ S. (ur.), *Europska orijentacija hrvatskog školstva*, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb 1995, str. 24; D. PETRIČEVIĆ, *Srednje obrazovanje u svijetu*, u: isto, str. 44. Usp. također: J. DELORS, *Učenje: blago u nama. Izvješće UNESCO-u Međunarodnog povjerenstva za razvoj obrazovanja za 21. stoljeće*, Educa, Zagreb 1998, str. 66; G. MALIZIA – C. NANNI, *Il mosaico delle riforme...*, str. 788.

vodne mašine te se u tom kontekstu nije moglo niti govoriti o odgoju; prikladnije je bilo govoriti o prilagođavanju, indoktrinaciji i uvjetovanju.⁷ Sužavajući spoznajna i iskustvena znanja, marksistički odgoj onemogućavao je puni razvoj osobe učenika. Odgoj i škola bili su shvaćeni kao sredstva za realizaciju ekonomskih zadataka; umjesto u službi čovjeka, bili su podređeni ekonomskom razvoju.⁸

Socio-pedagoški profil moderne škole međutim zahtijeva od nje da, osim prenošenja tehnika i znanja, bude središnja ustanova u funkciji uvođenja mladih generacija u društveni život. To znači da »škola ne može izbjeći tomu da bude u temeljnoj društvenoj funkciji globalnih odgojnih procesa koji se odnose na ljudskost subjekata-osoba njoj povjerenih. Kao takva, škola se ne može zanimati samo za tehnike, znanja, zakone i govor, nego za vrijednosti čija osnova tvori samo tkivo ljudske kulture. To je sjecište gdje odnos škole i odgoja postaje jak i nedjeljiv.«⁹

»Ako je odgoj doista prenošenje govora, tehnike, zakona i znanja, i progresivno usvajanje tih sposobnosti sa strane subjekta, također je, i u isto vrijeme, sudjelovanje na vrijednostima i značenju koji se odnose na sam koncept čovječanstva kao i na njegovo ukorjenjenje u različite povijesne faze civilizacije.«¹⁰

Pozivanje na vrijednost osobe iziskuje uvjete koji omogućuju osobnoj savjesti da određuje društvenu savjest, a da ne bude njome uvjetovana.¹¹

Analizom dosadašnjih prijedloga hrvatskih pedagoga za reformu školstva moguće je utvrditi kako hrvatska škola želi modificirati funkciju koju joj je nametnuo komunistički režim. Komunistička škola imala je za primarni zadatak obrazovanje i još više socijalizaciju shvaćenu kao instrument društvene kontrole u službi manipulacije,

indoktrinacije i konformizma. Moderna škola (koju bi željelo i trebalo željeti i hrvatsko društvo) želi premjestiti svoju funkciju na ono što joj se u modernome društvu pripisuje kao specifična uloga. Možemo reći da je, barem u prijedlozima za *Novu hrvatsku školu*, temeljni cilj »ispitivati, kritički se postavljati, stimulirati, integrirati, sistematizirati, unificirati materijale koji proizlaze iz različitih čimbenika socijalizacije i različitih izvora informacija, sa svrhom da doprinese kod učenika razvoju osobnoga i kulturalnoga identiteta koji je u temelju autonomnoga i odgovornoga ponašanja.«¹²

7 Usp. A. ZOVAK, *La progressiva elaborazione...*, str. 50. Može se vidjeti: I. LEKO, *Osnovna škola. Obrazovna struktura*, Školska knjiga, Zagreb 1960, str. 1; ISTI, *Osnove sistema školstva i obrazovanja. Priručnik za studente pedagoških akademija i nastavnike*, Školska knjiga, Zagreb 1966, str. 38; *Rezolucija Savezne skupštine o razvoju odgoja i obrazovanja na samoupravnoj osnovi*, u: »Pedagoški rad« 25(1970)7-8, str. 330-331.

8 I sam je termin odgoj bio ukinut, a u reformi škole sedamdesetih godina naziva se »usmjereno obrazovanje«. Usp. *Rezolucija Savezne skupštine o razvoju odgoja i obrazovanja...*, str. 330-331. Može se vidjeti također C. NANNI, *L'educazione tra crisi e ricerca di senso*, str. 20.

9 Usp. G. ACONE, *Scuola dell'impegno e del disimpegno axiologico e l'insegnamento come promozione dei valori*, u: GALLI N. (ur.), *Quali valori nella scuola di Stato*, Editrice »La scuola«, Brescia 1989, str. 113-114. U Izvješću UNESCO-u se ističe da odgoj ima druge ciljeve i »ima drugih svrha osim pukog osiguranja kvalificirane radne snage za gospodarstvo [...] doprinoseći skladnom i trajnom razvitku pojedinca«. Usp. J. DELORS, *Učenje: blago u nama...*, str. 89. Može se vidjeti također J. M. PRELLEZO, *Dal »Rapporto Faure« al »Rapporto Delors«. Orientamenti per la riforma della scuola alle soglie del 2000*, u: »Orientamenti Pedagogici« 46(1999)3, str. 440.

10 G. ACONE, *Scuola dell'impegno e del disimpegno...*, str. 114.

11 Usp. J. DELORS, *Učenje: blago u nama...*, str. 87.

12 F. PAJER, *Itinerario 3. Scuola*, u: Z. TRENTI (ur.), *Religio. Enciclopedia tematica della educazione religiosa*, Piemme, Casale Monferrato 1998, str. 539. Može se uz ovo vidjeti i A. ZOVAK, *La progressiva elaborazione...*, str. 75-85.

1.2. Koncept »odgoja«

Smatramo važnim ovu uvodnu konstataciju: moglo bi se reći da svaka institucija koja vodi građane stjecanju određenih znanja primjerenih ciljevima koje ta institucije želi postići, odgaja, samo što u tom slučaju pojam odgoj nije primjeren jer se u biti radi o »funkcionalnom obrazovanju«. Pod pojmom odgoja mi razumijevamo razvoj kritičkih sposobnosti ljudske osobe kako bismo ga doveli do sposobnosti posve samostalnog odlučivanja o tome mora li i zašto mora ići za ciljevima koje institucije slijede.¹³

Za razliku od institucija koje nastoje sačuvati same sebe, svrha je odgojnog procesa stvoriti uvjete za transformaciju ili čak za nadilaženje postojećih institucija: postići razvoj kreativnih sposobnosti pojedinca. Ovaj razvoj vodi otkrivanju novih značenja koje treba dati ljudskome življenju i djelovanju. Kao posljedicu toga čovjek usvaja nova ponašanja koja poslije, učvrstivši se, daju podlogu novim institucijama.¹⁴

Duga vladavina komunizma u našem društvu dovela je do rušenja sigurnosti te je društvo postajalo sve više nestrukturirano i rascjepkano: ovakva situacija pridonijela je krizi ideje subjekta i stoga gotovo isključivanju svake mogućnosti odgoja; ista ova kriza dovela je, u promišljanjima pedagoga, do uočavanja nužnosti vraćanja temeljnim vrijednostima, do vraćanja korijenima samoga smisla odgajanja kako bi se rekonstruirala nova »paideia«, sposobna suprotstaviti se ideologijama jučerašnjice i današnjice, svim funkcionalizmima, tehnokraciji, trijumfirajućem relativizmu i svim drugim rizicima modernoga društva te prije svega opasnostima kojima ususret ide demokracija.

Vodeći računa o ovoj kompleksnosti, zadatak odgoja treba biti usmjeren upravo pružanju pomoći pojedincu kako ne bi dopustio da ga podjarmi funkcionalizam: da

se ne odrekne svoga dostojanstva, svoje odgovornosti, svoga zvanja; da se ne »zatvori« i da ne guši svoje različite i mnogostruke sposobnosti ili da ih ne stavi u službu samo jedne funkcije, vrednujući samo jedan aspekt svoje kompleksne stvarnosti, svojega ljudskog bogatstva. Štoviše, uloga odgoja je »izvlačenje talenata i sposobnosti koji se kriju u svakome od nas na površinu«¹⁵ kako bi se zadovoljila bitna humanistička misija odgoja koja se sastoji upravo u harmoničnom i trajnom razvoju osobe.

Iz dosad rečenoga razvidno je da se odgoj odnosi na sve dimenzije razvoja osobnosti. Odgojno-obrazovni proces treba biti usmjeren na osobu gledanu u njezinu totalitetu, u njezinoj povijesnosti i sposobnosti samoodgoja.

Sposobnost samoodgoja angažira osobu u vlastitome usavršavanju i u isto vrijeme čini je sposobnom za samokritiku i odgovorno življenje vlastitoga poziva da bude čovjek. Potrebno je biti svjestan da se čovjek formira samo ako je svjestan i aktivan protagonist svoje formacije, ako je odgovoran za vlastiti kulturni, društveni i profesionalni rast; za svoje očovječenje.¹⁶

»Odgoj pretpostavlja u isto vrijeme biti i postati; identitet, transformaciju, različitost; pretvara se u izgradnju vlastitoga ja, čija realizacija traži odgovore na pitanja smisla i značenja.«¹⁷

¹³ Usp. M. REGUZZONI, »La dimensione europea dell'educazione«, u: G. CONTICELLI (ur.), *L'Europa crocevia. Memoria, cultura, responsabilità delle Chiese*, Edizioni Studium, Roma 1992, str. 269.

¹⁴ Usp. isto.

¹⁵ J. DELORS, *Učenje: blago u nama...*, str. 72. Usp. S. S. MACCHIETTI, *Appunti per una pedagogia della persona*, Bulzoni Editore, Roma 1998, str. 62.

¹⁶ Usp. C. DI AGRESTI, *Le politiche formative dell'Unione Europea*, u: »Orientamenti Pedagogici« 46(1999)3, str. 446-447.

¹⁷ S. S. MACCHIETTI, *Appunti per una pedagogia della persona*, str. 84.

Sazimljući, možemo reći da odgoj znači pomoć u ostvarenju ljudske osobe prikladno njezinoj prirodi. Da bi se postigao taj cilj, odgojno nastojanje treba biti usmjerenom kultiviranju stvorenja i ljudskosti svakog pojedinca kako bi se svakom čovjeku omogućilo da postane sposoban definirati i ostvariti vlastiti životni plan.¹⁸ Odgojni proces treba omogućiti osobi da postane osobnost, čuvajući, sazrijevujući, strukturirajući i rekonstruirajući vlastiti identitet; a sve to postajući svjesna same sebe te zahvaljujući odnosu s drugim, s kulturom i kulturama. Služeći se riječima Jacquesa Delorsa, možemo reći da odgojni proces »treba težiti i dopustiti svakom pojedincu da otkrije i obogati svoj kreativni potencijal, da objavi blago koje je skriveno u svakome od nas«. ¹⁹ Sabirući blago iskustava prošlosti i sadašnjosti, odgoj pomaže u tome da se svjesno žive različite situacije, da se usvaja i obogaćuje civilizaciju i njezine vrijednosti, da se razvija sposobnost međudnosa u društvu i raste na etičkom i moralnom planu, to jest da se odgaja samoga sebe.²⁰

Na kraju moramo konstatirati da su do danas na polju reforme hrvatske škole učinjeni samo *mali popravci* u usporedbi s onim što je potrebno učiniti. Mišljenja smo da u pogledu reforme škole treba učiniti puno više. Nužno je premisliti odgojno-obrazovni projekt, polazeći od pojašnjavanja pojmova kao što su primjerice: »usmjerenje ka smislu«, »formacija«, uravnoteženost u znanjima vezanim uz »tradiciju« i »suvremenost«. To su kulturalne kategorije koje služe u prefiguraciji teorije o školi. Radi ovoga potrebna je analiza postojećeg, kritičko preispitivanje kontradikcija, rizika, gubljenja koja se evidentiraju u dezorijentiranosti, tjeskobi, izgubljenosti. Potrebno je izraditi modele koji ne mjere odgojno samo kao produkt kvalitete učenja, nego usmjeravaju prema smislu koji daje i kraj-

nji smisao formaciji.²¹ »Nužno je nadići svaki odgojni koncept koji se bazira na utilitarizmu, to jest na pretpostavci da je zadaća odgoja samo doprinijeti produktivnim strukturama koje su potrebne; naprotiv, zadnji cilj odgoja uvijek ostaje razvoj sposobnosti i talenata svake osobe.«²²

Na kraju se još može reći da se sadašnji projekti reforme hrvatske škole odnose u prvome redu na institucionalni i organizacijski model, prije negoli na pedagoški i didaktički.²³

2. PROMOCIJA LJUDSKIH VRIJEDNOSTI OSPORAVANIH OD RAZNIH IDEOLOGIJA

Da bi se ostvario odgoj, smišljeno planiran u školi koja odgovara potrebama čovjeka, nužno je usvojiti svijest da ne može postojati formacija izvan etičkoga okvira niti iznad kulturne baštine koja je neophodna svakome subjektu.²⁴ Temeljne ka-

Mnogo je autora koji ističu da se, u prisutnosti egzistencijalnoga apsurda, još radikalnije pojavljuje pitanje o značenju života, ljubavi, patnje, smrti.

18 U ovome smislu treba biti premissljen temeljni princip jednakosti: od škole koja uniformira i jednaka je za sve prema principu jednakosti mogućnosti. Usp. J. DELORS, *Učenje: blago u nama...*, str. 111; G. MALIZIA, »Il sistema formativo italiano. Problemi e prospettive in un quadro europeo«, u: M. DELPIANO (ur.), *Educazione e scuola. Quale scuola per l'educazione*, Elle Di Ci, Leumann (TO) 1995, str. 15-16.

19 J. DELORS, *Učenje: blago u nama...*, str. 97.

20 Usp. S. S. MACCHIETTI, *Appunti per una pedagogia della persona*, str. 87.

21 Usp. V. BURZA, *Pedagogia, formazione e scuola. Un rapporto possibile*, Armando, Roma 1999, str. 9.

22 G. MALIZIA, *Nuova domanda di educazione nella società post-moderna*, u: »Docete« (1997)8, str. 297.

23 Usp. REPUBLIKA HRVATSKA. MINISTARSTVO PROSVJETE, KULTURE I ŠPORTA, *Nova hrvatska škola...; Isti, Dokumenti za raspravu...*

24 Komunističko društvo nastojalo je prekinuti tradiciju i uspostaviti nove kulturalne horizonte. Usp.

rakteristike modernoga društva, prema kojima teži i hrvatsko društvo, sastoje se u pluralizmu i složenosti javne škole, otvorene svima, gdje je također nužno ostvarivati odgojno posredništvo ne samo u smjeru »obrazovno-informativnom« nego i u promociji vrijednosti. Ne radi se samo o nadoknađivanju vrijednosti koje se odnose na povezanost s povijesnom društvenom kulturom, nego i o obnovi osnovnih vrijednosti koje tvore čovječanstvo kao takvo.²⁵

Pitanje vrijednosti postaje mnogo problematičnije nego što se može činiti u prvih mah. Na relaciji pluralizam i »škola za sve« ne radi se, naime, o stvaranju suprotnosti, proturječja i konflikata među različitim vrijednosnim koncepcijama, nego o traženju minimuma zajedničkoga smisla i stvaranju platforme zajedničkih vrijednosti. Prema G. Aconu, osnovu poučavanja kao promocije vrijednosti čine idealni neohumanizma oko kojega se slažu svi ili barem većina građana jedne države.²⁶

Čini nam se da možemo zaključiti kako je hrvatska škola odlučila, osim neophodnoga dijela obrazovanja, promovirati i vrijednosti koje se odnose na osobu. Čini se da je usvojena filozofija kulture i odgoja koja se centrirana na čovjeka shvaćena kao subjekt-osobu. U ovom slučaju škola se odlučila za djelo koje se odnosi na osobu i usmjereno je prema osobnosti²⁷, a ne tek na segmente kulture i na njihovo parcijalno i pretjerano uvećavanje. Izazov postavljen pred Crkvu u Hrvata nakon pada komunizma identičan je onome koji je lansirao *Jasques Delors* Crkvama kako bi doprinijele davanju duše Europi: »Ako ne uspijemo u sljedećih deset godina dati dušu Europi – duhovnost i smisao – bit će to kraj Europe.« U isto vrijeme svakodnevno iskustvo omogućuje nam dodirnuti rukom ovu »potrebu« novih ideala i novoga smisla za djelovanje u društvu, osobito od strane mladih.²⁸

Ovdje se uklapa govor o vjerskome odgoju u školi. Praznina koju je ostavio pad marksističke ideologije usmjerava pažnju i interes prema religiji kao izvoru i osnovi vrijednosti i značenja. Može se potvrditi da se o religiji promišlja radi uloge koju ona ima na osobnome i društvenome području. Ta se uloga ne temelji na onome što se odnosi na objektivnu istinu, nego na egzistencijalno značenje religije kao takve.²⁹ Vjerski odgoj pozvan je da preuzme ono autentično ljudsko što izvire iz sadašnjega iskustva i fermentira njegove povijesno-egzistencijalne izazove.³⁰

A. ZOVAK, *La progressiva elaborazione...*, str. 39-41. Ono što si u zadatak stavlja nova hrvatska škola u pogledu autentičnih vrijednosti vlastite kulture može se vidjeti u: *isto*, str. 78-82; 90-92.

25 U socijalističkom društvu sistem vrijednosti ovisio je isključivo o orijentaciji Komunističke partije. Usp. A. ZOVAK, *La progressiva elaborazione...*, str. 42-50. Za ono što se odnosi na obnovu temeljnih vrijednosti u prijedlogu nove hrvatske škole vidjeti: *isto*, str. 82-84. Vidjeti također: J. DELORS, *Učenje: blago u nama...*, str. 62-65; C. DI AGRESTI, *Le politiche formative dell'Unione Europea*, str. 447-448.

26 G. ACONE, *Scuola dell'impegno e del disimpegno...*, str. 125.

27 Usp. S. ANTIĆ, *Perspektive razvoja obrazovanja*, str. 46-47; GRUPA AUTORA, *Promjene u sustavu srednjeg obrazovanja...*, str. 57-59; S. JAKOPOVIĆ, *Osnovno i obvezno obrazovanje u svijetu*, u: S. ANTIĆ (ur.), *Europska orijentacija hrvatskog školstva*, str. 24; D. PETRIČEVIĆ, *Srednje obrazovanje u svijetu*, u: *isto*, str. 44; S. ANTIĆ, *O nekim aspektima i problemima...*, str. 2.

28 Usp. A. H. VAN LUYN, *L'Europa da comunità di valori divisi a comunità di valori morali*, u: »Orientamenti Pedagogici« 45(1998)2, str. 201.

29 Usp. B. Z. ŠAGI, *Društvo na prijelazu i problem moralnog odgoja*, u: »Kana« 26 (1995) 2, str. 5-7; D. ŠIMUNDŽA, *Socio-antropološki aspekti vjeronaučne nastave*, u: S. NIMAC (ur.), *Vjeronauk u duhovnoj obnovi Republike Hrvatske*, Tajništvo za pastoral Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, Split 1992, str. 51-64; M. JEŽIĆ, »Pojmovi duhovne obnove i religijske kulture«, u: S. NIMAC (ur.), *Vjeronauk u duhovnoj obnovi...*, str. 45-50.

30 Usp. Z. TRENTI, »La situazione europea attuale come sfida all'educazione«, u: C. NANNI (ur.),

Škola u demokratskome društvu odlučno mijenja svoju ulogu: u službi je promocije istinske kulture koja ne falsificira i ne negira istinski ljudski identitet kao što se to događa u ideologijama. Ovo je karakteristika koja upućuje na razlikovanje između istinske kulture i ideologije. Ideologija apsolutizira jedan dio ljudskoga iskustva, svodi čovjeka na jedan aspekt njegove osobnosti, i na taj način niječe druge bitne aspekte.³¹ Umjesto da bude u funkciji ideološkog aparata, škola mora formirati izvan i iznad svake ideologije, kako one marksističkoga, tako i one liberalnoga ili bilo kojega drugog tipa.

2.1. Vrijednosti i marksistička ideologija

Marksističkoj ideologiji ateizam i materijalizam bili su osnova, jer je koncept sve realnosti bio zatvoren za transcenciju.³² Za nju su vjera i religija bile zapreke za ljudska očekivanja i zbog toga je taj sustav odlučio iskorijeniti kršćansku vjeru iz ljudskoga srca, eliminirati kršćanstvo iz društva, izbrisati sve tragove kršćanstva iz kulture i tradicije naroda, s namjerom da se stvori novi svijet, novo besklasno društvo, čovjek slobodan od svih religioznih i društvenih otuđenja.

Neki smatraju da je faktor koji je odigrao najvažniju ulogu u padu komunizma upravo negiranje nacionalnoga identiteta, nacionalnih, kulturnih i religioznih vrijednosti vlastitih svakome narodu, te s druge strane promocija ideološkoga internacionalizma.³³

Pokazalo se da je ova ideologija imala u svojoj podlozi pogrešku antropološkoga karaktera, budući da je ljudska osoba bila svedena na dio društvenog aparata. Jedan od načina da se postigne ovaj cilj bio je pokušaj da se uništi duhovna vertikala. Posljedica ove politike opći je manjak moralnoga senzibiliteta.

Analitičari i kritičari školskoga sustava u doba komunizma ukazuju da je ova odgojna aktivnost onemogućila objektivno poznavanje stvarnosti i istine. Sužavajući spoznajne i iskustvene poglede, onemogućila je potpuni razvoj osobe i učenika. Posljedica takvoga odgoja osjeća se kao nutarnja disharmonija osobe i kao prisutnost određenih vrijednosti usmjerenih isključivo prema materijalnom.

Iz analiza smjernica za novu hrvatsku školu razvidno je da se otvaraju prostori za religiozni odgoj u funkciji promicanja ljudskih i kršćanskih vrijednosti³⁴ čije su značenje i smisao u vrijeme komunizma bili izopačeni. Potpuno ostvarenje čovjeka moguće je samo promoviranjem svih njegovih dimenzija: ne samo fizičkih i intelektualnih, kako je to smatrao komunistički odgoj, nego i etičkih i duhovnih.

Premda valja osuditi svako nametanje vrijednosti, otvoreno ili skriveno, aktualna situacija postkomunizma dopušta nam da zaključimo kako nije ništa manje nasilna i protupravna šutnja o vrijednostima, koja je ohrabrila etički analfabetizam, nedostojan jedne slobodne osobe.

Domanda religiosa e educazione ai valori nella nuova Europa. Atti del Convegno di aggiornamento pedagogico organizzato dalla Facoltà di Scienze dell'educazione dell'Università Pontificia Salesiana (Roma, 2-4 gennaio 1993), LAS, Roma 1993, str. 102.

³¹ Usp. L. NEGRI, *L'uomo e la cultura. Fede e cultura nel magistero di Giovanni Paolo II. Antropologia dai discorsi di Giovanni Paolo II*, CSEO, Bologna 1983, str. 42.

³² Usp. F. SKODA, *L'evangelizzazione di fronte all'ateismo marxista*, Pontificia Università Urbaniana, Roma 1977, str. 104.

³³ Usp. B. Z. ŠAGI, *Sa svjetiljkom vjere u društvenoj zbilji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1999, str. 198. i 219-220.

³⁴ Usp. A. VUKASOVIĆ, »Smisao i putokazi hrvatske odgojne preobrazbe«, u: H. VRGOČ (ur.), *Pedagogija i hrvatsko školstvo...*, str. 39-46.

2.2. Vrijednosti i liberalna ideologija

Kriza školstva nije samo karakteristika postkomunističkih zemalja, jer je i u zapadnim zemljama škola došla u krizu. Pedagozi ističu da je povijesni, kulturalni projekt, koji je škola kroz stoljeća prenosila, došla u krizu koja bi mogla postati »kulturalno samoubojstvo« za zapadnu kulturu. Ono je obilježeno pravom nesnošljivošću prema kodificiranoj kulturi, prema povijesti i povijesnome sjećanju.³⁵

Ovdje se vrlo često nalazimo pred jednom ideologijom koja svodi čovjeka na čistog potrošača, zaboravljajući druge važne aspekte, ideologijom koja također predstavlja prijetnju za puni i istinski razvoj čovjeka u svim njegovim dimenzijama. Lako je uočiti, govoreći o formaciji, da je veća pažnja usmjerena prema efikasnosti nego prema valjanosti. Proširen je mentalitet tehno-kraćičnosti i menadžerstva, koji potiče inovacije na formativnome planu, koristeći se uglavnom tehničkim znanjima isključivo u funkciji konzumiranja proizvoda. U tom se slučaju događa da osoba više »podnosi« negoli što aktivno i svjesno sudjeluje u formativnome procesu. Formacija postaje instrument u rukama onih koji modifikacijom ponašanja i mentaliteta »proizvode« pojedince podređene svojim ciljevima. Radi se o totalnom podređivanju osoba političkim, ekonomskim i drugim ciljevima.³⁶ Kada se ovo ostvaruje, tada formacija postaje čista indoktrinacija i instrument privole i može voditi ka proizvodnji radne snage ili davati formu prema predviđenome modelu.

Škola koja se deklarira neutralnom, koja ima za cilj pripremiti za profesiju, a sadržaji su isključivo znanstveno-tehnološke naravi (a ne formativni i utemeljeni na općoj kulturi), odriče se odgojne dimenzije i ne doprinosi sazrijevanju osobnosti.³⁷ U zbilji

je nemoguće ostvariti apsolutno neutralnu školu, ona ostaje na području imaginacije. Škola koja u ime neutralnosti promiče, doduše potrebnu, znanstveno-tehnološku dimenziju, u zbilji zanemaruje etičke, estetske, političke, društvene i religiozne vrijednosti nužne za izgradnju osobnosti svakog čovjeka.

Strastveno, ali ne i kritički zrelo traženje vrijednosti, svojstveno mladome čovjeku, pada na tlo zagađeno ekonomskom premoći. Svijet tržišta s jedne strane »ispunjava« prazninu nastalu u njemu zbog direktnog obezvređivanja svake duhovne dimenzije, a s druge strane ispražnjava mu dušu zbog sve ranije doživljavanih razočaranja.³⁸ Ne-potrebno je isticati da u školi, gdje je sve temeljeno na korisnosti i tehnici, etičke i duhovne vrijednosti koje odgovaraju na bitnu, a ne na instrumentalnu logiku, mogu biti marginalizirane.³⁹

Druga opasnost liberalne ideologija skriva se pod krinkom »promicanja potpune realizacije čovjeka«. Potrebno je razotkriti svaku apsolutizaciju te vrijednosti jer se u biti radi o otuđenju čovjeka od njega samoga i od ostvarenja vlastite egzistencije. »U stvarnosti čovjek misli na vlastite interese, na osobnu poziciju i perspektivu i tome teži bez razmišljanja o svome bližnjemu u kojemu prepoznaje više rivala i opasnost negoli obogaćenje i nadopunjaja

³⁵ Usp. V. BURZA, *Pedagogia, formazione e scuola...*, str. 112-114.

³⁶ Usp. C. NANNI, *Educazione e pedagogia in una cultura che cambia*, LAS, Roma 1992, str. 19; *Isti, L'educazione tra crisi e ricerca di senso*, str. 11.

³⁷ Usp. G. MALIZIA, *La scuola per i giovani nell'Europa d'oggi*, u: NANNI C. (ur.), *Domanda religiosa e educazione ai valori...*, str. 145.

³⁸ Usp. M. A. RASCHINI, »Il concetto di valore nella filosofia moderna e contemporanea«, u: N. GALLI (ur.), *Quali valori...*, str. 99.

³⁹ Usp. G. MALIZIA, *La scuola per i giovani...*, str. 145.

vanje vlastite i pune egzistencije sebe kao čovjeka.«⁴⁰

Iz istoga razloga, zajedno s promocijom vrijednosti vlastite i nezamjenjive slobode, nužno je promicanje vrijednosti kao što su odgovornost i solidarnost. Potrebno je promišljati vrijednosti u njihovim relacijama te stvarati ljestvicu vrednota koja nadilazi svakodneвно. Samo u tome slučaju bit će moguće ponovno otkriti smisao i nadu za pojedinca i za društvo.

Predlažemo stoga odgoj i obrazovanje kao potvrđivanje i prenošenje zajedničkih vrijednosti koje su temelj civilizacije. Nijedan školski projekt ne može izbjeći barem implicitan odnos prema idealnim vrijednostima, osobito moralnim, koje su jedine sposobne biti sintetički principi života učenika.⁴¹

Unatoč svim problemima, nužna je određena hijerarhija vrijednosti, barem kada se radi o osnovnim vrijednostima ljudske egzistencije i društva. Pravda i pomirenje ne temelje se ni na čemu, ako se ne da pravo čovjeku u njegovoj cjelokupnosti, sa svim njegovim potrebama i sa svim njegovim nadama.⁴²

2.3. Čovjek: polazišna točka

Svaki odgoj koji nije usmjeren prema razvoju osobnosti, ni utemeljen na osobnoj odluci i kritičkome mišljenju, može se smatrati i interpretirati kao ideologizacija.

Želja za nadilaženjem egzistencijalnoga kaosa, etičkoga relativizma, dezorijentiranosti u vrijednostima i izgubljenosti razuma, raširena je među svim pedagozima, bilo laičkim, bilo katoličkim, i nadahnjuje nove pedagoško-odgojne prijedloge. Oni predlažu traženje rješenja na ovaj izazov dosljedno neohumanističkoj i solidarnoj postavci odgoja. Ova daje prednost odgojnoj pred obrazovnom funkcijom.⁴³ U tom slučaju škola nije u funkciji dominantne

ideologije: ona je u službi promicanja autentičnoga humanizma. Odgojni ideal mora biti čovjek, moralna i zreła osobnost, u svim dimenzijama svoje čovječnosti. U suprotnom, ako se privilegiraju samo profesionalne kompetencije ili ekonomski zahtjevi, a zanemaruje puni razvoj i moralna izgradnja čovjeka, mogli bi se dovesti u pitanje neki temeljni principi samoga demokratskog društva i ekonomskoga razvoja.

Postoji opasnost da znanstveno-tehnološka racionalnost, koja je dostigla značajne mogućnosti u zadovoljavanju određenih ljudskih potreba, nametne postavku da odgoj, shvaćen kao humanizacija pojedinca ili otvorenost vrijednostima i svijetu značenja, nije ni potreban. Mi dijelimo stav znanstvenika koji drže nužnim pronalaženje novoga horizonta smisla da bi se ojačala ideja osobe i njezinih aksioloških korelata. Uvjereni smo da odgoj i formacija moraju dati mogućnost svakome da se ostvari kao

⁴⁰ Usp. A. H. VAN LUYN, *L'Europa da comunità di valori divisi...*, str. 202; I. KOPREK, *Suaremeni čovjek i kriza vrednota*, u: »Bogoslovska smotra« 68(1997)2-3, 238-239.

⁴¹ Usp. RAPPORTO DEL GRUPPO DI RIFLESSIONE, *Portare a compimento l'Europa con l'educazione e la formazione*, u: »Docete« 54(1998)10, str. XII; P. G. CATALDI, *Il sistema scuola: evoluzione e prospettive*, u: »Orientamenti Pedagogici« 45(1998)3, 421.

⁴² Usp. GS, n. 1.

Unatoč konfuziji koja vlada na polju vrijednosti, sljedeće vrijednosti pronalaze puni konsenzus: prava čovjeka – ljudsko dostojanstvo, temeljna sloboda, demokratski legitimitet, mir i odbacivanje nasilja kao sredstva i metode, poštivanje drugih, ljudska solidarnost, uravnotežen razvoj, jednakost mogućnosti, principi racionalnoga promišljanja, etika očitoga, zaštita okoliša, osobna odgovornost. Usp. RAPPORTO DEL GRUPPO DI RIFLESSIONE, *Portare a compimento l'Europa...*, str. XII. Vidjeti također: G. FERRAZZI, *La scuola come casa della sapienza*, u: M. DELPIANO (ur.), *Educazione e scuola...*, str. 85-87.

⁴³ Usp. J. DELORS, *Učenje: blago u nama...*, str. 96; G. MALIZIA, *Il sistema formativo italiano...*, str. 29.

osoba, da dostigne najviše odgojne stupnjeve koji se traže od internacionalnog razvoja i sredstva da se može ugraditi u društvo.⁴⁴

Jedna od pouka, koja se može izvući iz komunističkoga iskustva, odnosi se upravo na dostojanstvo i vrijednost osobe. Bez priznavanja istinske naravi čovjeka, njegovih dimenzija, ne samo fizičkih i intelektualnih nego i etičkih i duhovnih, bit će teško shvatiti prirodu i svrhu moralnih obveza. Funkcija aktualnoga moralnog odgoja treba biti usmjerena prema nadoknadi istinskoga značenja vrijednosti i dostojanstva ljudske osobe shvaćene u njezinu totalitetu. »Model formacije ne može ne voditi računa o ontološkome vrednovanju subjekta u formaciji, o analizi njegovih dimenzija kao što su biološke, antropološke, društvene i posljednja, ne po redu važnosti, o prefiguraciji jedne forme ljudske mogućnosti, humanizacije čovjeka.«⁴⁵ Međunarodno povjerenstvo o odgoju smatra da je temeljni načelo odgoja u »svestranom razvitku svakog pojedinca – duha i tijela, inteligencije, senzitivnosti, smisla za ljepotu, osobne odgovornosti i duhovnih vrijednosti«.⁴⁶

3. LAIČNOST ŠKOLE

Laičnost škole može se promatrati na različite načine. Najprije ćemo se zaustaviti na marksističkoj koncepciji laičnosti škole, a zatim na konceptu laičnosti shvaćenom u demokratskome smislu. Kod nas još uvijek postoje mišljenja koja u ime laičnosti škole žele da se vjeronauk izvodi izvan nje, a radi se zapravo o proizvoljnim interpretacijama koncepta laičnosti koji svoje korijene vuku još iz marksističke ideologije.⁴⁷

3.1. Marksistička laicizacija škole

Religija je morala napustiti školu: ovo je bila logična posljedica interpretacije laič-

nosti škole od strane službene politike, koja je držala da je religija privatna i osobna stvar i kao takva može se prakticirati samo u privatnome prostoru. Laicizacija je značila promociju ateizma.⁴⁸

Plod višedesetljetne marksističke ideologije je postojanje zastupnika u današnjem hrvatskome društvu koji podržavaju mišljenje o nemogućnosti bilo kakva oblika vjerskoga odgoja u školi, upravo zbog njezina laičkoga poziva. Oni u religiji vide veliku zapreku na putu teškoga napretka i razvoja humanizma, jer religija otuđuje subjekt od njegova zauzimanja u svijetu i instrument je manipulacije i podčinjavanja savjesti klerikalnoj ideologiji.⁴⁹

Činjenica, kojoj smo danas svjedoci, jest ta da je marksistički humanizam, i sloboda koju je on promovirao, ohrabrio etički analfabetizam nedostojan slobodne osobe. Na toj činjenici današnji pedagozi utemeljuju svoj stav da je zadaća škole u prihvaćanju rada u kritičkoj i samokritičkoj transparentnosti, stavljajući u pitanje čitav niz ljudskih iskustava, bez apriornog isključivanja etičkih i religioznih vrijednosti koje u stvarnosti prožimaju cjelokupnu povijest i kulturu hrvatskoga naroda.⁵⁰

⁴⁴ Usp. RAPPORTO DEL GRUPPO DI RIFLESSIONE, *Portare a compimento l'Europa...*, str. XIV i XXI.

⁴⁵ V. BURZA, *Pedagogia, formazione e scuola...*, str. 149-150.

⁴⁶ J. DELORS, *Učenje: blago u nama...*, str. 105.

⁴⁷ Usp. R. RAZUM, *Specifičnosti školskog vjeronauka u odnosu na župnu katehezu. Nove postavke nakon Plana i programa župne kateheze*, u: »Kateheza« 22(2000)4, str. 343-344.

⁴⁸ Usp. Lj. PLAČKO, *Religija i sloboda*, str. 174.

⁴⁹ Za primjer može se vidjeti: J. KREGAR, *Vjeronauk može pred sud u Strasbourg*, u: »Novi list«, 5. ožujka 1999, str. 9.

⁵⁰ Usp. A. VUKASOVIĆ, *Etika, moral, osobnost. Moralni odgoj u teoriji i praksi odgajanja*, Školska knjiga – Filozofsko-teološki institut, Zagreb 1993, str. 70-71; Lj. PLAČKO, *Marksistička ideologizacija...*, str. 186.

3.2. *Laičnost škole u demokratskome smislu*

Predlažemo za početak dvije međusobno povezane teze:

- Može se smatrati laičkom samo ona država koja nikome ne nameće neku posebnu filozofsku, teološku ili kulturalnu koncepciju i ne identificira svoj pravni sustav s propisima određene skupine.
- Moderna država ne može biti »konfesionalna« niti u jednom smislu: ni u religioznom smislu; ni u znanstvenom ili materijalističkom; ni u laicističkom, ako se laičkim smatra – kao što je često slučaj – jedna posebna koncepcija, imanentistički ili prosvjetiteljski nadahnutta, koja odbacuje transcendentne vrijednosti ili ih želi skriti u tajnost srca.⁵¹

Ovi principi, primijenjeni u državnoj javnoj školi, koja je škola svih, znače da se odgoj i obrazovanje koji se odvijaju u njoj moraju realizirati izvan svake indoktrinacije. Ovo se načelo posebno odnosi na državnu školu jer je ona škola svih i za sve. Takva škola ne smije biti instrumentom ni jedne posebne koncepcije niti orijentacije (religiozne, stranačke, ideološke)⁵², osim one koja se odnosi na osobu i njezin razvoj prema subjektu kulture i povijesti, tj. prema zreloj osobnosti.

Stojeći u službi građana, škola se mora postaviti iznad bilo kakve posebne orijentacije. Njezina zadaća nije formirati ni kršćane ni marksiste, nego dovesti svakoga do sposobnosti odgovornoga odlučivanja. Škola tako ne bi trebala biti teren za ideološko osvajanje budućih generacija, nego jedno od veoma vrijednih mjesta gdje je, respektirajući društveni pluralizam, moguće postaviti temelje za koristan i solidan suživot. Više je nego naravno da javna škola ne može šutjeti o jednom tako važnom aspektu kao što je religiozni. Ona, naime, vjerna

vlastitome laičkom poslanju, potiče subjekte da se na korektan način integriraju u kompleksnu realnost vlastite države kako bi kao protagonisti njezine izgradnje doprinijeli njezinu obogaćenju.⁵³

Neki se suprotstavljaju bilo kojem obliku vjerskoga odgoja u javnim školama jer bi na taj način moglo biti ugroženo poštivanje onih koji ne vjeruju. Naše dosadašnje razmišljanje možemo svesti na sljedeći odgovor:

- Državna škola, uvodeći mladoga čovjeka u shvaćanje povijesti bez predrasuda, mora se nužno zanimati za religiozni fenomen koji, bez obzira na način interpretacije, ostaje činjenica vrlo velikoga povijesno-kulturalnog značenja.
- Gdje god se nastojalo izbjeći govor o utjecaju i velikom doprinosu religije, kao što potvrđuje još uvijek aktualno iskustvo hrvatskoga društva, nije bilo moguće objasniti razvoj vlastite civilizacije i različitu društvenu fenomenologiju, počevši od povijesti do književnosti, te likovne i glazbene umjetnosti. Stoga stručnjaci danas nastoje istaknuti da su samo solidni moralni i duhovni temelji u stanju stimulirati društvo na prilagodbu vlastite strukture principu političke slobode; da samo kvasac jakoga religioznog nadahnuća omogućuje demokraciji da postavi solidne temelje.⁵⁴

51 Usp. G. BIFFI, *L'Europa unita: un'incognita e una speranza*, u: »Docete« 54(1998)10, str. VII (strumenti). Vidjeti također: A. MAGGIOLINI, *Scuola libera come problema laico di tutti*, u: »Vita e Pensiero« 81(1998)4, 246.

52 Usp. I. GRUBIŠIĆ, *Vjeronauk u odgojno-obrazovnom procesu – da ili ne?*, u: »Crkva u svijetu« 26(1991)1, 74-79, ovdje str. 75.

53 Usp. G. MARI, *Educare dopo l'ideologia*, Editrice »La Scuola«, Brescia 1996, str. 208-212.

54 Usp. IDEM, *Educare dopo l'ideologia*, u: »Docete« (1997)3, str. 154.

Ako hrvatska škola ne bude dovoljno vrednovala taj aspekt, ona neće samo izdati vlastitu konotaciju slobodne i nesektaške škole, nego će i onemogućiti svojim učenicima da shvate prošlost i također da usvoje saznanja o neospornoj garanciji razvoja društva i kulture.

U zaključku recimo da vjerski odgoj u školi ne znači afirmaciju »državne religije«. Međutim, isto tako ne znači da se može osporavati ili samo ignorirati činjenica da je katoličanstvo povijesna religija hrvatskoga naroda i izvor njezina nacionalnog i kulturnog identiteta.

4. PROSTOR ZA RELIGIJU U ŠKOLI

Unatoč mnogim teškoćama koje sa sobom nosi tehnologizacija i opasnostima da se škola pretvori samo u obrazovnu ustanovu koja priprema za rad, oni koji se bave problemom odgoja sve više uviđaju da naš planet ima budućnost jedino ako se ponovno vratimo čovjeku: ako svoje najbolje sile upotrijebimo za odgoj mladih naraštaja. Škola se sve više poziva da obnovi i produbi svoju odgojnu funkciju. To je pokazala i vrlo temeljita studija povjerenstva UNESCO-a pod naslovom: »*Učenje: blago u nama*«.

Na pitanje je li pedagoški prihvatljivo da škola u svojim programima ima i vjerski odgoj, možemo odgovoriti pozitivno, ističući da se doprinos koji vjerski odgoj može i mora dati odnosi upravo na izgradnju osobe koja predstavlja središte odgojnoga procesa.

4.1. Čovjek – religiozno biće

Potrebno je trajno podsjećati na istinski identitet ljudske osobe, protiv svake ideologije, svakoga općeg mišljenja koje bi htjelo interpretirati ljudsku osobu prema svojim ukusima i onome što mu odgovara.

Središte odgojnoga procesa jest subjekt, tj. osoba. Doprinos koji vjerski odgoj može i treba dati, odnosi se upravo na formaciju osobnosti.

U vrlo problematičnome kontekstu hrvatskoga društva, u kojemu neki ideološki odgovori na uznemirujuća pitanja koja čovjek oduvijek u sebi nosi iščezavaju, a neki isto tako ideološki niču, nezaobilazno mjesto pripada religioznoj dimenziji kao važnoj komponenti antinarcisoidnoga odgoja koji je u stanju pripremiti za odvažno pristupanje promjenjivosti života.⁵⁵ Važnost i vrijednost religioznoga odgoja snažno su povezani s temeljnim izazovom svakoga odgoja koji se odnosi na pitanja vezana uz smisao ljudskoga življenja i odgovore koje je kroz povijest čovjek davao i daje na to pitanje. Zadatak škole je da pouči učenika, koji se otvara životu, »zašto« i »kako« postavljati odlučujuća egzistencijalna pitanja. Škola svih treba upoznati sve učenike s različitim vizijama života – bilo sa stoljetnima, bilo s religioznima.

Vjerski odgoj se dakle odvija u sklopu škole i u cjelini njezinih ciljeva; ne može ih ignorirati. To znači da se u promišljanju i u realizaciji školskoga vjeronauka ne može zaobilaziti središnje mjesto učenika, koji je jedini motiv postojanja vjerskoga odgoja.

Sve što smo dosad rekli o odgoju, evocira temeljne principe kojima se mora inspirirati integralni sustav religioznoga odgoja. Prije svega princip samoodgoja, prema kojemu vjerski odgoj mora nastojati učiniti osobu odgovornim protagonistom vlastitoga sazrijevanja, pa i na polju religije. »Cilj nije u tome da osoba usvoji mnoštvo spoznaja, nego da se opremi metodama kako bi mogla sama učiti. Formativni proces treba biti organiziran na način da svatko

⁵⁵ Usp. isto, str. 146-157.

može napredovati u učenju prema vlastitome ritmu koji mu je najprikladniji.«⁵⁶

U tranzicijskom periodu ponovno je aktualan problem odnosa između općih kulturalnih vrijednosti i religije. Potreba za odgovorom na ovu problematiku pokazuje se jasnije nakon neuspjeha komunističkoga projekta i iskustva modernih društava koja su pokušavala ostvarivati velike ljudske i kulturalne vrijednosti kršćanstva, ne uzimajući u obzir vjeru i religiju, ili, još češće, negirajući ih. Čini se da hrvatski pedagozi prepoznaju da su jedine mjere kojima se je moguće suprotstaviti »kultutama smrti« one koje su inspirirane duhovnim, religioznim i etičkim vrijednostima.

Temeljna briga vjerskoga odgoja nije u opiranju ideologijama, nego u ulasku u dijalog s čovjekom, prihvaćajući i pomažući mu riješiti temeljna pitanja koja se odnose na smisao njegova života. Svodenje čovjeka na samo jedan aspekt »daje uvijek mjesto nehumanim pseudokulturama, u kojima je čovjek, andeoski ili materijalistički, razdijeljen ili razosobljen.«⁵⁷

Promišljanje cjelovitosti čovjeka potiče uvođenje teme transcendencije. Transcendencija omogućuje čovjeku da se oslobodi idolatrije prolaznosti. Stoga legitimitet vjeronauka u školi proizlazi iz prava odgajanička da dođe do zrelosti i na ovome području.

Upoznavanje i učenje religije (vjere) radi njezine društveno-kulturne dimenzije pokazuju se također neizostavnim u odgojnom procesu jer omogućuju shvaćanje i usvajanje kulturne baštine hrvatskoga naroda u školi koja želi biti doista »prostor kritičkoga posredovanja kulture«.

5. UMJESTO ZAKLJUČKA

Stručnjaci ukazuju da je škola općenito pozvana, unatoč različitosti stupnjeva, osi-

gurati aktivnu integraciju subjekta u društveni kontekst u kojemu živi i punu osobnu formaciju učenika.

Pod aktivnom integracijom u društveni kontekst misli se na ugrađivanje pojedinca ne samo u svijet rada i proizvodnje, nego i u kulturu i u živu povijest društva kojemu pripada tako da može doprinijeti civilnome razvoju društva i instauraciji ljudskih životnih oblika. Očito je međutim da će biti u mogućnosti doprinijeti ovome dijelu humanizacije društvenih i političkih institucija samo utoliko ukoliko u isto vrijeme u školi, kao mjestu promocije osobe, bude izgrađivao vlastite kritičko-kreativne sposobnosti i tako postajao gospodar svoje sudbine.

Može se zaključiti da će škola postići svoj cilj kada uspije dovesti učenika, preko znanja, do promišljene i kritičke kulture.

Uostalom, znanje postaje kultura kada, osim apstraktnih znanja i osim aplikativnih i instrumentalnih kompetencija, osoba postigne i adekvatnu sposobnost kritičkoga suda. To znači da zna odlučiti što treba činiti i, još prije, zašto to treba činiti. Ovo znanje odnosi se na izbor ciljeva i vrijednosti i ono je u biti etičke naravi.

Pitanje smisla, koje si učenik postavlja, nalazi u vjeri veoma vrijedno mjesto odjeka i izradbe: ako je ova izradba učinjena s oštrinom i respektirajući u punini školsku situaciju, tada je jedan od važnih trenutaka u integralnom odgojnom procesu, od kojega škola ne može odstupati i o čemu ne može ne voditi brigu.

⁵⁶ Usp. G. MALIZIA – Z. TRENTI, *Le condizioni*, u: Z. TRENTI (ur.), *Religio...*, str. 322.

⁵⁷ IVAN PAVAO II, *Agli uomini di cultura*, preuzeto iz: L. NEGRI, *L'uomo e la cultura...*, str. 42.